

Eric Hobsbawm: Lenin och "arbetararistokratin"

[Artikel ur Monthly Review, augusti 1970. Åter publicerad i december 2012, efter Hobsbawms bortgång 1 oktober samma år. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Följande korta uppsats är ett bidrag till diskussionen om Lenins tänkande, i samband med hundraårsminnet av hans födelse. Det är passande att ämnet behandlas av en brittisk marxist, eftersom Lenin uppenbarligen har härlett begreppet "arbetararistokrati" från den brittiska kapitalismens historia på 1800-talet. Hans direkta hänvisningar till "arbetararistokratin" som ett skikt inom arbetarklassen verkar uteslutande ha hämtats från Storbritannien (även om han i sin studie av imperialismen också pekar på liknande fenomen inom det brittiska imperiets "vita" delar). Själva ordet har nästan säkert hämtats från ett stycke som skrevs av Engels 1885 och trycktes på nytt i inledningen till 1892 års upplaga av *Den arbetande klassens läge i England*, och där han talar om att de stora engelska fackföreningarna utgör "en aristokrati inom arbetarklassen".

Själva uttrycket kanske kan tillskrivas Engels, men begreppet var välkänt i den politiskt-sociala debatten i England, speciellt på 1880-talet. Det var allmänt accepterat att arbetarklassen i Storbritannien vid denna period innehöll ett gynnat skikt – en minoritet men till antalet stort – som vanligtvis syftade på "hantverkarna" (det vill säga yrkesutbildade anställda män och kvinnor) och mer specifikt de som var organiserade i fackföreningar eller andra arbetarorganisationer. Det är den betydelse som även utländska observatörer gav begreppet, till exempel Schulze-Gaevernitz, som Lenin citerar med gillande i denna fråga i det hyllade kapitel 8 i *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*. Denna vanliga beteckning var inte helt giltig, men precis som den allmänna användningen av föreställningen om ett övre arbetarskikt återspeglade den en uppenbar social verklighet. Varken Marx eller Engels eller Lenin "uppfann" arbetararistokratin. Under 1800-talets andra hälft existerade den bara alltför synligt i Storbritannien. Om den fanns någon annanstans så var den dessutom uppenbarligen mycket mindre synlig eller betydande. Lenin antog att den inte existerade någon annanstans förrän under den imperialistiska perioden.

Det nya med Engels argument fanns på annat håll. Han hävdade att denna arbetararistokrati hade möjliggjorts av Storbritanniens industriella monopol i världen, och därför skulle försvinna eller tvingas närmare resten av proletariatet när detta monopol upphörde. På denna punkt höll Lenin med Engels, och under åren just innan 1914, då den brittiska arbetarrörelsen radikaliserades, tenderade han att betona den andra halvan av Engels' argument, till exempel i sina artiklar "Engelska diskussioner om en liberal arbetarpolitik" (1912), "Den brittiska arbetarrörelsen" (1912) och "I England, opportunismens ynkliga resultat" (1913).^{*} Även om Lenin inte för ett ögonblick betvivlade att arbetararistokratin var grunden till den brittiska arbetarrörelsens "liberala arbetarpolitik" och opportunism, så verkade han ännu inte betona diskussionens internationella innebörd. Till synes använde han det till exempel inte i sin analys av revisionismens sociala rötter (se "[Marxism och revisionism](#)" (1908) [på marxistarkiv.se] och "[Meningsskiljaktigheter i den europeiska arbetarrörelsen](#)" (1910)).[§] Här hävdade han snarare att revisionismen precis som anarkosyndikalismen berodde på att det i den utvecklande kapitalismen utkanter hela tiden uppstod vissa mellanskikt – småverkstäder, hemarbetare, etc – som i sin tur ständigt upplöses i proletariatets led, så att småborgerliga tendenser oundvikligen trängde in i de proletära partierna.

Den tankekedja han härledde från sin upptäckt av arbetararistokratin var i detta skede något annorlunda, och det bör påpekas att han behöll den, åtminstone delvis, fram till slutet av sitt politiska liv. Här kanske det kan vara lämpligt att anmärka att Lenin inte bara hämtade sina kunskaper om detta

* På engelska i *Collected Works*, bd 18, s 360-365, s 467-468. Den sistnämnda artikeln har jag inte hittat – öa.

§ På svenska i *Valda verk i 10 band*, bd 3, s 454-459.

fenomen från Marx' och Engels skrifter, som ofta uttalade sig om den brittiska arbetarrörelsen, och från sin personliga bekantskap med marxister i England (som han besökte sex gånger mellan 1902 och 1911), utan också från det mest fullständiga och välinformerade verk som fanns om 1800-talets "aristokratiska" fackföreningar, Sidney och Beatrice Webbs *Industrial Democracy*. Han var mycket välbekant med denna viktiga bok, efter att ha översatt den under sin landsförvisning till Sibirien. Den gav honom för övrigt en omedelbar förståelse av kopplingen mellan de brittiska fabianerna och Bernstein: "Den ursprungliga källan till ett antal av Bernsteins påståenden och teorier", skrev han i september 1899 till en korrespondent, "finns i de senaste böckerna som skrivits av familjen Webb".* Flera år senare fortsatte Lenin att åberopa information som hämtats från familjen Webb, och hänvisar under sin argumentation i *Vad bör göras?* speciellt till *Industrial Democracy*.

Det går helt eller delvis att härleda två hypoteser från lärdomarna av den brittiska arbetararistokratin. Den första var, "att varje knäfall för spontaniteten i arbetarrörelsen, varje förringande av 'det medvetna elementets' roll, av socialdemokratins roll sam tidigt innebär – alldeles oavsett om den som förringar denna roll önskar det eller inte – att den borgerliga ideologins inflytande på arbetarna stärks." Den andra var att ren fackföreningskamp "nödvändigtvis [är] en facklig kamp, emedan arbetsförhållandena är ytterst olikartade i olika yrken, och följaktligen kan kampen för att förbättra dessa förhållanden föras endast enligt fackliga linjer". (*Vad bör göras?* [på marxistarkiv.se, s 18 och 30 – öa] Det andra argumentet underbyggs med direkta hänvisningar till Webb.)

Den första av dessa hypoteser verkar grunda sig på uppfattningen att den borgerliga ideologin dominerar under kapitalismen om den inte medvetet motverkas av "det medvetna elementet". Denna viktiga iakttagelse leder oss långt utöver frågan om arbetararistokratin och vi behöver inte ägna oss åt den ytterligare här. Den andra iakttagelsen är närmare knuten till arbetararistokratin. Den hävdar att en rent "ekonomistisk" arbetarrörelse, med tanke på "lagen om den ojämna utvecklingen" under kapitalismen – det vill säga de varierande förhållandena inom olika industrier, regioner, etc inom samma ekonomi – med nödvändighet kommer att tendera att splittra arbetarklassen i "själviska" ("småborgerliga") delar som var och en driver sina egna intressen på bekostnad av de andra, om så krävs i allians med sina egna arbetsgivare. (Lenin åberopade flera gånger fallet med "Birminghamallianserna" på 1890-talet, försök till gemensamma block mellan fackföreningarna och företagsledningarna för att hålla uppe priserna inom olika metallbranscher. Han hämtade nästan säkert även denna information från familjen Webb.) Följaktligen måste en sådan rent "ekonomistisk" rörelse tendera att splittra proletariatets enhet och politiska medvetande och försvaga eller motverka dess revolutionära roll.

Detta argument är också väldigt generellt. Vi kan betrakta arbetararistokratin som ett speciellt fall av denna övergripande modell. Den uppstår när kapitalismens ekonomiska omständigheter gör det möjligt att göra betydande eftergifter till proletariatet, och där vissa skikt, genom att de är speciellt få, är speciellt skickliga, har en strategisk ställning, organisatorisk styrka, etc, lyckas skaffa sig avsevärt bättre villkor än de andra. Således kan det finnas historiska situationer, som i England mot slutet av 1800-talet, då arbetararistokratin nästan helt kan likställas med den faktiska fackföreningsrörelsen, som Lenin ibland var nära att påstå.

Men om argumentet i princip är mer övergripande, så kan det inte finnas något tvivel om att det var arbetararistokratin Lenin tänkte på när han använde det. Upprepade gånger kan vi se hur han använder fraser som dessa: "den småborgerliga hantverkaranda som är förhärskande inom denna arbetararistokrati" ("Internationella socialistiska byråns möte", 1908), "de trångsynta, aristokratiska, källborgerligt själviska engelska fackföreningarna", "engelsmännen är stolta över sin 'praktiskhet' och sin motvilja mot allmänna principer. Det är ett uttryck för hantverkarandan i arbetarrörelsen" ("Engelska diskussioner om en liberal arbetarpolitik", 1912), och "denna arbetararistokrati... isole-

---

* På engelska i ett brev till sin mor, *Collected Works*, bd 37, s 281-282.

rade sig från de proletära massorna i slutna, själviska hantverkarförbund” ("Harry Quelch", 1913).^{*} Dessutom gör Lenin anknytningen väldigt tydligt mycket senare, i ett noggrant genomtänkt programmatiskt uttalande – i själva verket i sitt "Ursprungliga utkast till teser i agrarfrågan [till Kommunistiska internationalens andra kongress]" (1920):

industriarbetarna [kan] inte fullgöra sin världshistoriska uppgift att befria mänskligheten från kapitalets förtryck och från krigen, om dessa arbetare inskränker sig till de snäva skrå- och yrkesintressena och självbelåtet begränsar sig till ansträngningar att förbättra sin ibland småborgerligt drägliga situation. Just sådant förekommer i många framskridna länder med en "arbetararistokrati", som utgör grundvalen för Andra internationalens föregivet socialistiska partier...¹

Detta citat kombinerar Lenins tidigare och senare tänkande om arbetararistokratin, och leder oss på ett naturligt sätt från det ena till det andra. Dessa senare skrifter är välkända för alla marxister. De daterar sig huvudsakligen från perioden 1914-1917, och utgör en del av Lenins försök att ge en sammanhängande förklaring till krigsutbrottet och i synnerhet Andra internationalens och huvuddelen av dess partiets samtidiga och traumatiska sammanbrott. De uttalas mest fullständigt i kapitel 8 i *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*, och artikeln "Imperialismen och splittringen inom socialismen", som skrevs lite senare (hösten 1916) och kompletterar den. [Båda finns på svenska på marxistarkiv.se – öa.]

Resonemanget i *Imperialismen* är välkänt, men de förklarande anmärkningarna i "Imperialismen och splittringen" är inte så vida kända. I stora drag låter det så här. Tack vare den brittiska kapitalismens speciella ställning – "våldiga koloniala besittningar och monopolställning på världsmarknaden" – hade den brittiska arbetarklassen redan i mitten av 1800-talet en tendens att delas upp i en gynnad minoritet av arbetararistokrater och ett mycket större underskikt. Det övre skiktet "förborgerligas" medan på samma gång "en del av detta proletariat låter sig ledas av folk, köpta eller åtminstone betalda av bourgeoisien." Under den imperialistiska perioden återfinns det som en gång var ett rent brittiskt fenomen nu i alla imperialistiska länder. Därför kännetecknades alla de ledande partierna i Andra internationalen av opportunism som förföll till socialchauvinism. Men "[n]u kan inte opportunismen under en lång följd av årtionden förbli fullständig segrare i något lands arbetarrörelse, såsom den segrade i Storbritannien", ty världsmonopolet måste nu delas mellan ett antal konkurrerande länder. Medan imperialismen gör fenomenet arbetararistokratin allmänt, så skapar den således också villkor för att det ska försvinna.

De relativt summariska styckena i *Imperialismen* utvidgas till ett ganska mycket mer fullständigt resonemang i "Imperialismen och splittringen". Arbetararistokratins existens förklaras med monopolens överskottsprofiter, som gör det möjligt för kapitalisterna att "ge ut en del (och t o m inte så liten del!) för att muta sina arbetare, för att bilda någonting i stil med ett förbund... mellan arbetarna tillhörande en viss nation och deras kapitalister mot de övriga länderna." Denna "muta" fungerar via trustar, finansoligarkin, höga priser, etc (det vill säga något som liknar gemensamma monopol mellan en viss kapitalism och dess arbetare). Storleken på denna möjliga muta är avsevärd – Lenin beräknade den till kanske 100 miljoner francs av en miljard – och under vissa omständigheter är också det skikt som kan dra fördel av den mycket stort. Men "frågan om hur denna lilla allmosa fördelas mellan arbetarministrarna, 'arbetarrepresentanterna'... de arbetare som deltar i krigsindustri-kommittéerna, arbetarämbetsmännen, de i snävt skråmässiga fackföreningar organiserade arbetarna och tjänstemännen osv, osv – det är redan en underordnad fråga." Resten av resonemanget förstärker resonemanget i *Imperialismen* men ändrar, med undantag för det som påpekas nedan, det inte på något avgörande sätt.

Det är viktigt att erinra sig om att Lenins analys försökte förklara en specifik historisk situation –

^{*} På engelska i *Collected Works*, bd 15, s 231-246, bd 18, s 360-365 och bd 19, s 369-371.

¹ Lenin, *Teser till Kommunistiska internationalens andra kongress*, på marxistarkiv.se, s 5.

Andra internationalens sammanbrott – och understöda de speciella politiska slutsatser som han drog från den. För det första argumenterade han, att eftersom opportunisten och socialchauvinisten bara utgjorde en minoritet inom proletariatet, så måste revolutionärerna ”stiga *längre* och *djupare* ned, till de verkliga massorna”, och för det andra att de ”borgerliga arbetarpartierna” nu oåterkalleligen hade sålt sig till borgarklassen och varken skulle försvinna före revolutionen eller på något sätt ”återvända” till det revolutionära proletariatet, även om de kunde ”svära vid Marx' namn” varhelst marxismen var populär bland arbetarna. Därför måste revolutionärerna avvisa en falsk enhet mellan arbetarrörelsens revolutionärt proletära strömning och dess opportunistiskt kälkborgerliga del. Kort sagt måste den internationella rörelsen splittras upp, så att den socialdemokratiska arbetarrörelsen kunde ersättas av en kommunistisk.

Dessa slutsatser gällde en specifik historisk situation, men analysen som underbyggde dem var mer allmän. Eftersom den både utgjorde en del av en speciell politisk polemik och en bredare analys bör inte tvetydigheterna i Lenins resonemang om imperialismen och arbetararistokratin nagelfaras alltför närgånget. Som vi har sett lade han vissa sidor av det åt sidan som ”underordnade”. Icke desto mindre är resonemanget i vissa avseenden oklart eller tvetydigt. Större delen av svårigheterna med det härrör ur Lenins vidhållande att arbetarklassens korrumperade del är och bara kan vara en minoritet, eller, som han ibland hävdar på ett polemiskt sätt, till och med en ytterst liten minoritet, gentemot massan som inte är ”infekterad av den 'borgerliga respektabiliteten’”, och till vilken marxisterna måste vända sig, ty ”det är kärnan i den marxistiska taktiken”.

För det första är det uppenbart att den korrumperade minoriteten till och med utifrån Lenins antaganden skulle kunna vara en till antalet större del av arbetarklassen och en ännu större del av den organiserade arbetarrörelsen. Även om den bara skulle uppgå till 20% av proletariatet, som arbetarorganisationerna i England i slutet av 1800-talet eller i Tyskland 1914 (exemplet är Lenins), så kan den inte helt enkelt avskrivas politiskt, och Lenin var alltför realistisk för att göra det. Därav följer en viss tveksamhet i hans formuleringar. Det var inte arbetararistokratin som sådan utan bara ett ”skikt” av den som hade deserterat ekonomiskt till borgarklassen (”Imperialismen och splittringen”). Det är inte klart vilket skikt. De enda arbetare som nämns speciellt är den reformistiska arbetarrörelsens funktionärer, politiker etc. Dessa är förvisso minoriteter – mycket små minoriteter – som är korrumperade och ibland öppet har sålt sig till borgarklassen, men frågan varför de har stöd från sina anhängare diskuterar han inte.

För det andra är arbetarmassornas ställning lite oklar. Det är uppenbart att mekanismen att utnyttja ett marknadsmonopol, vilket Lenin anser vara grunden till ”opportunisten”, fungerar på ett sådant sätt att den inte kan begränsa sig till enbart ett skikt av arbetarklassen. Det finns goda skäl att anta att ”någonting i stil med ett förbund” ”mellan arbetarna tillhörande en viss nation och deras kapitalister mot de övriga länderna” (och som Lenin exemplifierar med Webbs ”Birminghamallianser”) innebär vissa fördelar för alla arbetare, om än givetvis mycket större för de välorganiserade och strategiskt starka arbetararistokraterna bland dem. Det stämmer förvisso att den brittiska kapitalismens världsmonopol på 1800-talet inte gav de lägre proletära skikten några betydande fördelar, medan den gav arbetararistokratin avsevärda sådana. Men det var på grund av att förhållandena av en konkurrerande, liberal ”laissez-faire”-kapitalism innebar att det *inte fanns* några andra mekanismer än marknaden (inklusive kollektivförhandlingar med de få proletära grupper som kunde tillämpa det) för att fördela fördelarna med ett världsmonopol bland de brittiska arbetarna.

Men under imperialismens och monopolkapitalismens förhållanden var det inte längre så. Truster, prisstöd, ”förbund”, etc utgjorde verkligen sätt för att på ett mer allmänt sätt fördela eftergifterna till de berörda arbetarna. Dessutom förändrades statens roll, vilket Lenin var medveten om. ”Lloyd-georgismen” (som han diskuterade ytterst klarsynt i ”Imperialismen och splittringen”) syftade till att ”driva igenom rejäla allmosor åt servila arbetare i form av sociala reformer (försäkring osv)”. Det är uppenbart att sådana reformer skulle gynna de ”icke-aristokratiska” arbetarna relativt sett mer än de redan välsituerade ”aristokraterna”.

Slutligen hävdar Lenins teori om imperialismen att de ”få rikaste och privilegierade nationerna” förvandlades till ”parasiter på den övriga mänsklighetens kropp”, det vill säga till kollektiva utsugare, och menar att världen delats upp i ”exploaterande” och ”proletära” länder. Kan fördelarna med en sådan kollektiv utsugning helt och hållet begränsas till ett privilegierat skikt av moderlänternas proletariat? Lenin var klart medveten om att det romerska proletariatet var en kollektiv parasitär klass. I en skrift om internationalens Stuttgartkonferens 1907 konstaterade han:

Klassen av de som ingenting äger men heller inte arbetar är oförmögen att störta utsugarna. Bara den proletära klassen som bär upp hela samhället har makten att genomföra en framgångsrik samhällelig revolution. Och nu ser vi att det europeiska proletariatet, som resultatet av en långtgående kolonial politik, *delvis* har nått ett läge där det *inte* är dess arbete som bär upp hela samhället, utan det arbete som utförs av de koloniala folken, som i praktiken är förslavade... I vissa länder skapar dessa omständigheter den materiella och ekonomiska grunden för att infektera proletariatet i det ena eller andra landet med en kolonial chauvinism. Givetvis kan detta kanske bara vara ett tillfälligt fenomen, men icke desto mindre måste man klart se det onda och förstå dess orsaker... Marx hänvisade ofta till ett mycket viktigt uttalande av Sismondi, med innebörden att den antika världens proletärer levde på samhällets bekostnad medan det moderna samhället lever på proletärerens bekostnad.*

Nio år senare påminner ”Imperialismen och splittringen”, inom ramen för en senare diskussion, om att ”det romerska proletariatet levde på samhällets bekostnad.”

Ofta framställs det som om Lenins analys av reformismens rötter *bara* behandlade framväxten av en arbetararistokrati. Det går naturligtvis inte att förneka att Lenin betonade denna sida av sin analys mycket mer än någon annan, och för den politiska diskussionens skull uteslöt han nästan allt annat. Det är också uppenbart att han tvekade att följa upp andra delar av sin analys som inte verkade ha något samband med den politiska ståndpunkt han vid denna tidpunkt främst var intresserad av att klargöra. Men en noggrann läsning av hans skrifter visar att han verkligen övervägde andra sidor av frågan, och att han var medveten om en del av de svårigheter som fanns i ett överdrivet ensidigt ”arbetararistokratiskt” sätt att närma sig frågan. Idag, när det går att skilja det som har långsiktig relevans i Lenins resonemang från det som återspeglar de begränsade informationer han hade tillgång till eller de krav som ställdes av en speciell politisk situation, så befinner vi oss i en position där vi kan se hans skrifter i ett historiskt perspektiv.

Om vi skulle försöka bedöma hans verk om ”arbetararistokratin” i ett sådant perspektiv, så kan vi mycket väl dra slutsatsen att hans skrifter från 1914-1916 är något mindre tillfredsställande än den djupsinniga tankekedja som han på ett konsekvent sätt drev från *Vad bör göras?* till *Ursprungliga utkast till teser i agrarfrågan* från 1920. Även om mycket av analysen av ”arbetararistokratin” går att tillämpa på den imperialistiska periodens klassiska (brittiska) 1800-talsmodell, som utgjorde basen för Lenins tänkande i frågan, så upphörde den faktiskt att vara en tillräcklig vägledning om åtminstone den brittiska arbetarrörelsens reformism 1914, även om den i egenskap av ett skikt inom arbetarklassen troligen stod på sin höjdpunkt i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.

Å andra sidan har det övergripande resonemanget om faran med fackföreningsrörelsens ”spontanitet” och ”själviska” ekonomism kvar all sin styrka, trots att det illustreras med det historiska exemplet med det sena 1800-talets brittiska arbetararistokrati. Det är i själva verket ett av de mest grundläggande och ständigt upplysande bidrag som Lenin gjort till marxismen.

---

* På engelska i *Collected Works*, bd 13, s 75-81.